

Крістіна В. Якушова

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ЕКОБЕЗПЕЧНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОБЕЗПЕЧНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОЇ ПРОДУКЦІЇ

У статті розглянуто зміст категорії «принципи екобезпечного землекористування», проаналізовано існуючі принципи землекористування та запропоновано систематизацію принципів екобезпечного землекористування.

Ключові слова: екобезпечне землекористування; управління землекористуванням; ринкові принципи; правові принципи.

Лім. 10.

Кристина В. Якушова

СИСТЕМАТИЗАЦИЯ ПРИНЦИПОВ ЭКОБЕЗОПАСНОГО ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ КАК СПОСОБ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОБЕЗОПАСНОЙ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОЙ ПРОДУКЦИИ

В статье раскрыто содержание категории «принципы экобезопасного землепользования», проанализированы существующие принципы землепользования, предложена систематизация принципов экобезопасного землепользования.

Ключевые слова: экобезопасное землепользование; управление землепользованием; рыночные принципы; правовые принципы.

Kristina V. Yakushova¹

SYSTEMATIZATION OF ECO-FRIENDLY PRINCIPLES OF LAND USE AS A WAY TO ENSURE ECO-FRIENDLY PRODUCT COMPETITIVENESS

The article reviews the meaning of the category "principles of eco-friendly land tenure". The analysis of the existing principles of land tenure is carried out. The systematization of the eco-friendly tenure principles land is suggested.

Keywords: eco-friendly; land use; land management; market principles; legal principles.

Постановка проблеми. За останні кілька десятиліть у світі загострилися екологічні проблеми. Погіршився якісний стан ґрунтів, у його складі збільшилась кількість шкідливих речовин. Ці проблеми носять глобальний характер і тому вимагають комплексного підходу на державному рівні, відповідальності органів влади за рішення, що приймаються. Незадовільний екологічний стан сільськогосподарських угідь нашої країни вимагає ведення екобезпечного землекористування, яке повинно базуватися на принципах стійкого розвитку, що забезпечить виробництво екобезпечної конкурентоспроможної продукції.

Аналіз досліджень і публікацій. В економічній літературі певною мірою вже окреслено ряд принципів раціонального землекористування, які є актуальними.

Р.Б. Таратула виділяє такі принципи раціонального використання земель: економічна доцільність при екологічній можливості; територіальна диференціація видів використання земель залежно від особливостей і характеру при-

¹ Mykolayiv National Agrarian University, Ukraine.

родних регіонів; урахування регіональної структури земельних угідь і категорій земель за цільовим призначенням; взаємна підпорядкованість класифікаційних рівнів залежно від ступеню прояву показників, що впливають на їх класифікаційне положення; першочергове визначення можливості інтенсивного використання земель із поступовим зниженням класу придатності до оптимального рівня, зумовленого наявними обмеженнями й незадовільними чинниками [9]. В.М. Будзяк до загальних принципів економічно та екологічно ефективного сільськогосподарського землекористування відносить: 1) принцип інтегрованої єдності природної та виробничої систем у процесі використання, охорони і відтворення земель сільськогосподарського призначення; 2) принцип комплексного вирішення економічних, виробничих, екологічних і соціальних завдань; 3) принцип обов'язковості відшкодування збитків за нерациональне землекористування; 4) принцип пріоритетності збереження і покращення стану природної екосистеми над виробничою [2].

А.Я. Сохнич вважає, що земельне питання може бути ефективно вирішене за умови, коли принципи організації раціонального використання і охорони земель узгоджуватимуться з «правилами» ринкової економіки, коли ці принципи будуть впливати із серцевини соціально-економічного, екологічного, політичного життя суспільства. Він доповнив сформовані раніше принципи наступними: врахування людського чинника як елементу продуктивних сил; ринкових показників; державного протекціонізму і регулювання господарської діяльності; агломерації капіталів; поглибленого вивчення земельних ресурсів; національних інтересів; врахування історичного досвіду господарювання; конкуренції власників землі і землекористувачів; етичних методів використання землі; інформаційного забезпечення; інвестиційних критеріїв [8].

В.В. Горлачук [5] виділяє наступні принципи управління земельними ресурсами: поєднання демократизму і доцільного економічного централізму, самоуправління, науковості управління, стимулювання, єдиноначальності у поєднанні з колегіальністю, зворотного зв'язку, об'єктивності, єдності гілок влади, відповідності, врахування особливостей регіону, пріоритету загальнодержавних інтересів, врахування людського чинника.

О.І. Котикова поділяє принципи управління земельними ресурсами на сучасні та перспективні [6]. До сучасних принципів вона відносить принципи, висвітлені у Законі України «Про землеустрій» [1], та принципи В.В. Горлачука [5]; перспективні принципи відображають динаміку змін землекористування в Україні та світі. До перспективних принципів на найближчі 5–10 років О.І. Котикова відносить принцип наукової обґрунтованості землекористування, принцип екологічності науково-технічного прогресу в землекористуванні, принцип стійкості землекористування, принцип утилітаризму [6].

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість класифікацій принципів екобезпечного землекористування, систематизація їх потребує удосконалення.

Метою дослідження є виділення та систематизація принципів екобезпечного землекористування.

Основні результати дослідження. Практична діяльність із забезпечення екологічної безпеки землекористування ґрунтується на певних принципах.

За економічним словником Б.А. Райзенберга, «принцип (від лат. *principium* – початок, основа) – це 1) основні, вихідні положення якої-небудь теорії, основні правила діяльності; 2) загальноприйняті, широко поширені правила господарських дій і властивості економічних процесів» [7].

Принципи екобезпечного землекористування – це основні, вихідні положення, на яких ґрунтується економічно вигідне, екологічно збалансоване та соціально відповідальне господарське використання землі.

Дослідивши сучасну вітчизняну та зарубіжну наукову думку відносно предмету дослідження, приходило до висновку про доцільність систематизації принципів екобезпечного землекористування за наступними критеріями:

1. Загальні принципи (реалістичності, оптимальності, об'єктивності, стійкості землекористування, соціальної справедливості, системності, соціальної спрямованості землекористування, пріоритету земель сільськогосподарського значення, збалансованості розвитку суспільства, врахування особливостей регіону, врахування історичного досвіду, етичних методів використання землі, інформаційного забезпечення, мотивації населення).

2. Принципи управління землекористуванням (зворотного зв'язку, урахування людського чинника, екобезпечності управління землекористуванням, контролю, науковості управління, поєднання демократизму і централізму).

3. Ринкові принципи (інвестиційних критеріїв, агломерації капіталів, утилітаризму, раціонального та ефективного землекористування).

4. Правові принципи (законності, інтернаціоналізму, стимулювання та юридичної відповідальності, пріоритету вимог екологічної безпеки, пріоритету загальнодержавних інтересів, єдності мети держави та землекористувачів, гласності і демократизму прийняття рішень).

Розглянемо більш детально загальні принципи екобезпечного землекористування.

У ринкових умовах важливого значення набуває принцип оптимальності. Він означає, що землекористувач повинен використовувати землю, не допускаючи її деградації. Таке використання дозволить зберегти родючість ґрунтів та забезпечити можливість отримувати врожай наступним поколінням.

Використання земельної ділянки повинно бути орієнтовано на її потенційні можливості, матеріально-технічну базу господарства, ринкову кон'юнктуру, що забезпечує принцип реалістичності.

Дотримання стандартів, методик обстеження, інструкцій при оцінці екологічного стану ґрунтів забезпечує принцип об'єктивності.

В Україні з'являється все більше прихильників концепції стійкого розвитку землекористування. У зв'язку з цим більш вагомими стають принципи стійкості землекористування та соціальної справедливості. Перший передбачає розвиток землекористування на основі збереження навколишнього середовища та недопустимості завдання шкоди здоров'ю та життю нинішніх і майбутніх поколінь, а другий – право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля, на забезпечення санітарно-епідемічного благополуччя, на користування природними ресурсами.

Принцип системності передбачає розгляд екобезпечного землекористування як системи з притаманними їй властивостями, зв'язками, закономірностями.

Зважаючи на кризовий стан сільських місцевостей в Україні, важливого значення набуває принцип соціальної спрямованості землекористування, за яким екобезпечне землекористування має сприяти покращенню соціальних показників: поліпшенню умов праці, підвищенню рівня життя населення. Землекористувачі повинні брати участь у розбудові села, розвитку його інфраструктури та покращенні життя громади. Також вагомим є принцип збалансованості розвитку суспільства, що передбачає врахування у розвитку суспільства екологічної, економічної та соціальної складових, недопущення деградаційних процесів.

В Україні спостерігається вилучення продуктивних земель з господарського обороту, що свідчить про нераціональне та екобезпечне їх використання. Тому особливої важливості набуває принцип пріоритету земель сільськогосподарського призначення, що передбачає використання таких земель тільки для сільськогосподарського виробництва та неможливість переводу їх в інші категорії без вагомих причин.

Умови господарювання у регіонах країни різняться. В залежності від природно-кліматичних, соціально-економічних та історичних умов відрізняються і організація землекористування. Принцип врахування особливостей регіону передбачає створення соціально-економічних програм його розвитку з урахуванням природно-кліматичних умов та специфічних рис, а принцип врахування історичного досвіду – врахування досвіду землекористування на земельних ділянках, особливостей сівозмін та попередніх систем землеробства.

Землю як обмежений ресурс необхідно розглядати з точки зору етичних методів використання землі, що передбачає використання земельних угідь з урахуванням їх корисності для майбутніх поколінь, моральну самосвідомість землекористувачів та мотивацію населення, пропагування екобезпечного господарювання і формування екологічного світогляду.

У сучасних умовах інформаційного суспільства важливого значення набуває принцип інформаційного забезпечення, що включає інформаційну усвідомленість населення, землевласників та землекористувачів про новітні системи землеробства, екобезпечні методи захисту та охорони ґрунтів.

Другу групу принципів складають принципи управління землекористуванням, що впливають з потреб об'єкта управління і надходять до нього у вигляді наукового знання, за допомогою якого досягається поставлена мета [5].

Одним із основних принципів управління землекористуванням є принцип зворотнього зв'язку, який дає можливість одержати інформацію про результати заходів з формування екобезпечного землекористування. Без врахування цього принципу неможлива правильна організація екобезпечного землекористування.

Ефективність екологізації виробництва значною мірою залежить від особистих якостей землекористувачів як суб'єктів управління сільськогосподарськими підприємствами. Тому важливим є принцип врахування людського чинника. В.В. Горлачук виділяє наступні якості, яким має відповідати керівник: високий рівень кваліфікації, взаємовідносин з людьми, організаційно-адміністративні, вольові, ідейно-політичні та морально-етичні якості [5]. Ми

цілком погоджуємося у цьому питанні з цією думкою, адже для ефективного екобезпечного управління земельними ресурсами важливим є високий рівень кваліфікації, а саме рівень економічних, екологічних та правових знань, можливість планувати та прогнозувати діяльність підприємства, особистісні характеристики.

Взаємовідносини керівника з підлеглими визначають морально-психологічний клімат у колективі. Керівник повинен бути доступним для кожного працівника, знайомим з більшістю працівників, приділяти увагу системам заохочення, відмовитися від кабінетного стилю керівництва та з'ясовувати проблеми на місцях, брати на себе відповідальність та делегувати повноваження виконавцям, проявляти якості лідера, включаючи природний талант до мотивації та переконання оточення, мати здібності запобігати конфліктам. Ці характеристики дозволять вдосконалити структуру організації, взаємини у колективі, досягти максимальних результатів у діяльності сільськогосподарського підприємства щодо екологізації.

Менеджер підприємства повинен приймати оптимальні рішення та брати на себе відповідальність, вміти ефективно організувати діяльність підприємства, пред'являти адекватні вимоги в залежності від особливостей ситуації. Ці характеристики обумовлюють високий рівень організаційно-адміністративних навичок.

Вольовий керівник повинен мати орієнтацію на досягнення мети, рішучість, бути стійкими до стресу, що дозволить йому ефективно управляти земельними ресурсами в тому числі.

Основними ідейно-політичними та морально-етичними якостями, які повинні бути притаманні керівнику, є високі моральні стандарти, прагнення до успіху, фізичного і психологічного здоров'я, впевненості у собі, піклуванні про оточуючих, комунікабельність, оптимізм, безкорисливість та інші.

Принцип екобезпечності управління землекористуванням передбачає встановлення екобезпечних вимог державних органів та землевласників до землекористувачів.

Управління екологічною безпекою землекористування має ґрунтуватися на досягненнях сучасної науки та відображувати методи наукових досліджень, що забезпечує принцип науковості управління.

Усі питання впровадження політики екологізації та екобезпечного розвитку господарства повинні вирішуватися трудовим колективом з урахуванням державної політики. Це забезпечує принцип поєднання демократизму і централізму.

В управлінні екобезпечним землекористуванням досить важливим є принцип контролю, що включає державний та внутрішній контроль за екологізацією виробництва, землевпорядкуванням та охороною земель, чітке розмежування функцій державних органів та товаровиробників з впровадження екобезпечного землекористування.

Екобезпечне землекористування неможливе без дотримання ринкових принципів.

Ринкова економіка передбачає економічний аналіз ефективності впровадження екобезпечного землекористування. Цей аналіз включає досліджен-

ня показників оцінки ефективності інвестицій при виборі системи землеробства, що відображають співвідношення витрат і доходів у відповідності до інтересів землекористувачів. Принцип інвестиційних критеріїв передбачає врахування цих показників.

Для досягнення екологічно чистого виробництва та збереження якості ґрунтів необхідно також дотримуватись принципу агломерації капіталів – зосередження засобів підприємства для впровадження даного проекту.

Принцип утилітаризму дає право землевласнику організовувати ефективне землекористування на ринкових засадах, максимізуючи свій прибуток.

Отримання максимальної віддачі від використання землі в умовах екологізації виробництва передбачає принцип раціонального та ефективного землекористування. При цьому економічне зростання досягається за рахунок раціонального та екобезпечного використання ресурсів, відтворення родючості ґрунтів, виробництва екологічно чистої продукції, збереження навколишнього середовища тощо.

Принцип єдності показників оцінки розвитку землекористування передбачає використання для оцінки розвитку землекористування не тільки економічних показників оцінки стану господарювання, а й соціальних та екологічних.

Правові принципи передбачають створення належного нормативно-правового забезпечення землекористування [4]. Законодавством повинні бути чітко регламентовані права та обов'язки землевласників та землекористувачів, які дозволять запровадити ефективне та екобезпечне землекористування.

Принцип законності закріплює обов'язок кожного дотримуватись вимог і правил екологічного та земельного законодавства.

Глобальний характер екологічних проблем, пов'язаних із використанням земельних ресурсів, обумовлює принцип інтернаціоналізму – співробітництво у галузі забезпечення екологічної безпеки землекористування між державами.

У розвинених країнах екологізація землекористування відбувається завдяки стимулюванню та юридичній відповідальності, що передбачає як позитивне стимулювання землевласників та землекористувачів, які дотримуються екобезпеки землекористування шляхом встановлення для них податкових та інших пільг, так і негативне стимулювання через встановлення і застосування різних видів юридичної відповідальності за порушення вимог екологічного законодавства у галузі землекористування. Цей принцип доцільно запровадити і в Україні.

Принцип пріоритету вимог екологічної безпеки в землекористуванні передбачає надання переваг охоронним заходам.

Оскільки земля є національним багатством, яке перебуває під особливою охороною держави, важливим є дотримання принципу пріоритету загальнодержавних інтересів, що забезпечує пріоритет державних інтересів над галузевими.

Для екобезпечного розвитку держави необхідно зберегти єдність державної влади та народу. Необхідно усвідомити і сформулювати національні потреби та інтереси, виразити їх у формі державної політики, основних завдань і

функцій державної влади. Це забезпечує принцип єдності гілок влади, який полягає у взаємопов'язаності законодавчої, виконавчої і судової гілок державної влади, їх залежності у прийнятті рішень та виконанні своїх функцій та завдань одна від одної та від волі народу.

Кожний землевласник та землекористувач має право на участь в обговоренні проектів законодавчих актів та інших матеріалів з внесенням пропозицій з земельної політики держави; на участь у розробці і проведенні заходів щодо охорони земель, недопущення їх деградації; на участь у проведенні громадської екологічної експертизи. Дотримання цих позицій забезпечує принцип гласності і демократизму у прийнятті рішень, реалізація яких загрожує екологічній безпеці землекористування. Також цей принцип передбачає право на отримання правдивої інформації про стан ґрунтів.

Держава повинна створювати такі умови, щоб землекористувач був зацікавлений у екобезпечному господарюванні. Для цього земельна політика уряду повинна підтримувати землекористувачів, впроваджуючи дотації та субсидії за екобезпечні способи землекористування, помірні податки та збори. Об'єднати зусилля держави та землекористувачів з метою дотримання та впровадження у господарствах раціонального екобезпечного землекористування дозволяє принцип єдності мети держави та землекористувачів.

Висновки. Впровадження екобезпечного землекористування – одна з найважливіших проблем сучасності. Екологічна криза вимагає більш дбайливого ставлення до власного здоров'я, споживання екологічно чистих продуктів, вирощених на відповідних ґрунтах. Обов'язковою умовою реалізації підходів екологічного землекористування є дотримання вищезазначених принципів, що дозволить раціонально використовувати землю, здійснювати її охорону на державному та місцевому рівнях, забезпечить можливість переходу до моделі стійкого розвитку.

1. Про землеустрій: Закон України від 22.05.2003 №858-15 // zakon.rada.gov.ua.
2. Будзяк В.М. Економіко-екологічні основи ефективного сільськогосподарського землекористування: теорія, методологія, практика: Автореф. дис... докт. екон. наук: 08.00.06. – К., 2008. – 42 с.
3. Волков С.Н. Землеустройство в условиях земельной реформы (экономика, экология, право). – М.: Былина, 1998. – 67 с.
4. Герц А.А. Екологічне право // bookdn.com.
5. Горлачук В.В., В'юн В.Г., Сохнич А.Я. Управління земельними ресурсами: Навч. посібник. – Миколаїв: МДГУ ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія», 2002. – 314 с.
6. Котикова О.І. Теоретико-методологічні основи стійкого розвитку землекористування: Монографія. – Миколаїв: МДАУ, 2009. – 245 с.
7. Райзенберг Б.А., Лозовський Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. – М.: Инфра-М, 1996. – 496 с.
8. Сохнич А.Я. Використання і охорона земель в Західному регіоні України: Автореф. дис... докт. екон. наук / Укр. держ. лісотехн. ун-т. – Львів, 2002. – 40 с.
9. Таратюла Л.Б. Формування системи екологічно безпечного сільськогосподарського землекористування: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.06. – К., 2006. – 21 с.
10. Третяк А.М. Теоретичні основи землеустрою. – К.: ІЗУ УААН, 2002. – 152 с.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2014.